

УДК 007:304:004.9

Ніна Зражевська

КУЛЬТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ

У статті розкривається значення культурних досліджень в аналізі медіакультури. Автор стверджує, що культурні дослідження є також і академічним проектом, і соціально-політичним рухом; це інтелектуальна і політична ідеологія у марксистсько-постструктуралістському змісті: письмо, текст розглядають у їхніх рамках як форму політичної практики.

Ключові слова: медіакультура, культурні дослідження, фемінізм, гендер, раса, мультикультуралізм, антропологія.

В статье раскрывается значение культурных исследований в анализе медиакультуры. Автор утверждает, что культурные исследования также есть и академическим проектом, и социально-политическим движением, это интеллектуальная и политическая идеология в марксистско-постструктуралистском смысле: письмо, текст рассматривается в их рамках как форма политической практики.

Ключевые слова: медиакультура, культурные исследования, феминизм, гендер, раса, мультикультуралізм, антропологія.

The article discuss the value of cultural studies in the analysis of media culture. The author argues that cultural studies and also has an academic project and the socio-political movement, it is an intellectual and political ideology of the Marxist-poststructuralist sense: the letter, the text is considered within them as a form of political practice.

Key words: media culture, cultural studies, feminism, gender, race, multiculturalism, anthropology.

Постановка проблеми. Дослідження медіакультури в останні десятиліття здійснюється в різноманітних напрямках: починаючи з неомарксистських традицій і закінчуючи постмодерністськими розвідками (Ж. Бодріяр, Дж. Фіск, У. Еко тощо). Оскільки саме явище медіакультури є динамічним і неоднозначним, то і наукові інтерпретації цього феномена часто представляють собою набір методів і методологічних підходів, інколи парадоксально поєднаних в межах

одного дослідження. Це особливо стосується культурних досліджень, які широко відомі як Британський або Бірмінгемський центр досліджень культури. Британські культурні дослідження перебувають на передньому краї аналізу медіакультури, абсорбуючи різні методи, залучаючи до методологічної парадигми марксистські дослідження, гендерні, расові, мультикультурні та різні антропологічні методи, феноменологію, фемінізм, структуралізм тощо. Проект культурних студій був започаткований Бірмінгемським центром сучасних культурних досліджень у Великобританії на початку 60-х років XX ст. Цей проект запропонував «читати» культуру (виробництво й сприйняття культурних текстів) у межах конкретних історичних контекстів.

Отже, *метою статті* є розкрити глибину і структуру методології культурних досліджень, окреслити напрямки і методи, в межах яких представники цієї школи здійснюють аналіз явищ медіакультури.

Аналіз останніх публікацій з цієї проблеми свідчить про те, що досі Бірмінгемська школа знаходиться в авангарді культурних досліджень. Це підтверджують такі дослідники медіакультури, як Д. Келлнер, Д. Мак-Квейл, Д. Бігнелл тощо. Зокрема Д. Келлнер вважає, що медіакультуру слід розглядати власне крізь призму культурних досліджень [3, 2]. Різноманітність методів вивчення не відмінняє загальний критичний дискурс культурних студій, а останнім часом на перше місце виходить саме критична традиція, яка не відкидає неомарксистської критики і уважно ставиться до багатьох течій у сучасній соціології і культурології. Цей напрям у межах культурних досліджень — культурна критика — поєднує літературознавчі, антропологічні й соціологічні дослідження з марксистськими, феміністськими, психоаналітичними і постструктуральними методами. Важливим є те, що представники культурної критики звертаються до постструктуралізму також як до засобу критики буржуазного суб'єкта.

Критичні культурні дослідження ставлять за мету аналіз форм пригнічення і влади, дає змогу сформувати методи й методологію їхнього аналізу. Для формування певної критичної позиції різні дослідники формували соціальні поняття: клас, гендер, раса, етнічність. Зокрема, критичний мультикультуралізм залучає до дослідження категорії спротиву, ритуалу, панування для тлумачення культури і суспільства, для вираження форм примусу і пригнічення. Критичні культурні дослідження беруть за основу норми і цінності певної культури, за до-

помогою яких критикують тексти, артефакти і умови, що сприяють пригніченню і пануванню. Культурна критика позитивно коментує і оцінює явища, що просувають свободу, демократію, індивідуальність й ідентичність.

У критичних медіакультурних дослідженнях спостерігаємо поєднання теорії з практикою, оскільки вони розвивають опозиційну політику, спрямовану на досягнення прогресивного руху в сучасній культурі й суспільстві шляхом просування контррегемонії.

Критична культурна парадигма розглядає медіакультуру як політичну у своїй основі і як таку, що просуває специфічні політичні позиції, які підтримують панівні сили або сили спротиву. Такий підхід аналізує наявну культуру суспільства, інтерпретуючи її як «спірну територію» з огляду на форми спротиву і контррегемонії проти сил панування. Спираючись на принцип боротьби і контрактивні соціальні сили, культурна критика ставить соціальну теорію і культурні дослідження на службу медіакритиці. Крім того, критичні культурні дослідження покликані постійно коректувати власні методи, позиції, піддавати сумніву, переглядати і розвивати їх. Критичні соціальні і культурні теорії є гнучкими, не догматичними, позбавленими гарантій на «остаточний вирок» [3, 9]. Якщо вважати, що сучасне суспільство — територія спірна, то критичні теорії містять протилежні теорії і присвоюють матеріали інших теорій, з легкістю піддаючи сумніву власні припущення або цінності, якщо вони виявилися помилковими.

Теоретики Бірмінгемської школи вважають, що в працівників медіа наявна власна сфера компетенції, вони поряд із загальними ідеологічними кодами застосовують також і коди професійні, але все одно ці коди залишаються додатковими, не панівними та існують винятково для додаткового кодування послань, уже закодованих за допомогою «гегемоністського культурного коду». Професійний код існує в межах гегемоністського культурного коду, оскільки вироблений всередині ідеологічного апарату. Наявність у журналіста професійних кодів тільки закріплює гегемоністський культурний порядок.

Із цих міркувань можна зробити висновок, що сам факт використання медійником професійних дискурсивних практик уже перетворює його в буржуазного журналіста. У цьому і є відомий парадокс моделі домінування, згідно з якою, чим професійніше працюють медіа,

тим гірше для аудиторії, оскільки професіоналізм працівників медіа виявляється тільки ще одним маніпулятивним способом боротьби за ідеологічну гегемонію. Наприклад, Дж. Фіск був переконаний, що таблоїди чинять на маси позитивніший вплив, ніж престижні якісні видання, тому що сенсаційні повідомлення легше піддаються тлумаченню, ніж аналітичні статті та об'єктивні репортажі, які публікують елітарні видання. Претензія елітарних видань на правдивість і об'єктивність повідомлень є ідеологічним актом, спрямованим на те, щоб перетворити читачів на «віруючих суб'єктів» і тим самим змусити їх прийняти позицію підпорядкування. Отже, можна зробити парадоксальний висновок, що «жовта преса» краща від елітарних видань, тому що має менш жорсткі професійні критерії: журналісти таких видань «не роблять ніяких зусиль для того, щоб представити свою інформацію як об'єктивний набір фактів [3, 96].

Як Франкфуртська школа так і Бірмінгемська група постійно переглядали власні позиції стосовно нових історичних умов і теорій. І саме це є тією можливістю, яка дає змогу цим науковим парадигмам успішно розвиватися. Приміром, Бірмінгемська група постійно використовувала нові перспективи — фемінізм, мультикультуралізм, теорії раси, ідентичності як результат критики своїх попередніх позицій. Існують постійні дебати з приводу методів і мети культурологічних досліджень. Така гнучкість характерна для певних стадій розвитку Франкфуртської школи, хоча деякі її положення стали ортодоксальними, контрпозиційними стосовно до нових теоретичних розробок. Д. Келлнер зазначає: «Завжди існує небезпека, що сильна теорія або метод можуть “виродитися”, погіршитися і перейти в ортодоксальність, а отже, лише критичний підхід і відкритість спроможні перешкодити перетворенню теорії в догму. Тому критична перспектива культурних досліджень передбачає насамперед розвиток критичної теорії суспільства для обґрунтування культурного аналізу і критики» [3, 97].

Критична соціальна теорія і культурні дослідження, які критикують пригнічення і прагнуть до соціальної справедливості, представляють сьогодні мультикультурні дослідження, спрямовані на різноманітні ідеологічні дискурси, культурну різнобарвність і несхожість. Д. Келлнер використовує термін «мультикультурний» як загальну концепцію для різноманітних втручань у культурні дослідження, що

наполягають на важливості розгляду гендеру, класів, сексуальності, етнічності, підпорядкованості та інших явищ, що раніше ігнорувалися у підходах до аналізу медіакультури [3, 95]. Критичний мультикультуралізм, на думку Д. Келлнера, повинен включати аналіз стосунків панування і пригнічення, де існує супротив домінуванню і представленню опозиції в більш позитивному ракурсі. Термін «мультикультурний» він застосовує як загальний метод спротиву стереотипам, теоретичний вирок викривленню і клеймуванню домінантною культурою маргінальних, або немейнстримових явищ. У такому напрямку критичний мультикультуралізм розкриває браму культурних досліджень для аналізу панування і влади у суспільстві і шляхів, якими їх ретельно приховують або узаконюють в домінантних ідеологічних представництвах.

Особливість мультикультуралістичного підходу в тому, що його парадигма сприймає класи, етнічність, гендерні питання, сексуальні проблеми та інші визначники особистості як важливі складники культури, які потрібно уважно розглядати і аналізувати для того, щоб виявляти сексизм, расизм, класовість, гомофобію та інші тенденції, що сприяють пануванню і пригніченню. Мультикультуралізм визнає наявність багатьох культурних складників особистості, а серйозні культурні дослідження доводять, що медіакультура дає матеріал і ресурси для особистості, розкривають, як культурні артефакти привласнюють і використовують, щоб виробити індивідуальні особистості у повсякденному житті. Мультикультурний проект дає підстави для позитивного внеску у культуру і суспільство різноманітних рас, етнічностей, класів, різних статей і груп. Цікавою є думка Д. Келлнера про те, що всі найкращі теорії останнього часу пов'язані з фемінізмом, гендером, етнічністю, альтернативною сексуальністю саме тому, що вони нав'язані новими соціальними рухами, і тому, що ці теорії також впливають на те, як ми дивимося і реагуємо на нові культурні дискурси. Біла, чоловіча, європейська культура отримала виклик від нових голосів і ідентичностей [3, 96]. Перспективи дослідження недомінантних груп у культурі дають можливість виокремити елементи пригнічення і домінування, які в іншому разі неможливо було б побачити.

Критичні культурні дослідження і мультикультуралізм об'єднуються навколо боротьби пригнічених груп проти панування і під-

порядкування, приймаючи бік тих, хто бореться проти нерівності, несправедливості і пригнічення. Мета мультикультуралізму не просто показати різність, але і проаналізувати відношення нерівності і пригнічення, що породжують боротьбу. Більше того, мультикультуралізм позитивно оцінює репрезентації, що допомагають боротьбі пригнічених проти панування, і навпаки, критикуючи ті уявлення, що узаконюють, натуралізують або прикривають панування. Отже, як зазначає Д. Келлнер, тоді як Дж. Фіск та інші оцінюють опір і боротьбу безпосередньо, мультикультурні дослідження лише позитивно інтерпретують боротьбу і опір проти пригнічення, проти структурної нерівності, ґрунтуючи свій аналіз на антагонізмі між структурною нерівністю і пригніченням. Таким чином, мультикультуралізм вступає в діалог з членами пригнічених груп у боротьбі і розширює культурні дослідження за допомогою включення тих голосів, які зазвичай виключають більш академічні форми культурних досліджень, прагнучи до більш змістовних і політичних проектів [3, 96].

Нова інтерпретація культури і нові підходи до суспільства з погляду мультикультурності дали нові перспективи і інструменти критики. Науковці почали використовувати культурні дослідження як спосіб кинути виклик ортодоксальним поглядам, узаконити тексти і голоси підпорядкованих груп і політизувати культуру і освіту. Дійсно, ідеологія мультикультуралізму сьогодні вже застосована різними силами не тільки термінологічно, але і як ліберальний рух, що сприяє толерантності і погодженню з різноманітністю.

Однак мультикультуралізм може також призвести до сепаратизму всередині груп і до різноманітних форм політики, завдяки чому особистості ідентифікують себе із групами за інтересами і створюють свою особистість через ідентифікацію із специфічними суспільствами і категоріями. Така політика підтримки певного інтересу блокує розвиток прогресивних блоків і союзів і таким чином послаблює можливість прогресивних соціальних трансформацій.

Отже, Д. Келлнер допускає негативні наслідки мультикультуралізму у разі його сепаратистських тенденцій як у політиці, так і в культурних явищах. З іншого боку, мультикультуралізм, на його думку, потребує відкритості до дискурсу усіх пригнічених або підпорядкованих груп і потреби залучення більш широких типів репрезентації для повного і критичного прочитання текстів. Цей метод не несе за собою

ствердження, що немає нічого, крім різниці, а вказує, що існують загальні сили пригнічення, загальні стратегії виключення, створення стереотипів і стигматизація пригнічених груп. Такий підхід підкреслює загальні і окремі риси і наполягає на визначенні того, яким чином репрезентації понять «раси», «статі», «класу» взаємопов'язані і функціонують як засоби для ідеологій домінування, що натуралізують, узаконюють або маскують соціальну нерівність, несправедливість і пригнічення.

Критичний мультикультуралізм розглядає різницю як суперечність між нерівними силами, як опір між сильнішими і підпорядкованішими групами через стосунки панування, які створюють можливість опору всім формам пригнічення. Отже, домінантні репрезентації або інші форми соціального пригнічення натрапляють на супротив і боротьбу. Критичний мультикультуралізм об'єднується з боротьбою за справедливий соціальний устрій. Мультикультуральні культурні дослідження намагаються уникнути однобокості, ортодоксальності і культурного сепаратизму, підкреслюючи потребу перспектив для інтерпретації культурних явищ. Для того, щоб отримати повну картину культурних текстів і соціальних явищ, потрібно ґрунтуватися на спектрі критичних методів, оскільки деякі з них краще тлумачать поняття класів, інші — гендер і сексуальність, треті — раси, міфи і символи, сублімальні й латентні виміри культури.

Більшість теорій, про які йшлося, пропонують розглядати медіа як структуру, що формує ідеологію і цінності інформаційної культури. Дослідження в галузі медіакультури спрямовані на те, як люди виробляють спільні цінності, задовольняються образами медіа і як медіа впливають на суспільство і особистість. Такий підхід цікавий для тих, хто впевнений у великій владі медіа (піарники, маркетологи, рекламисти, критики медіа, соціологи).

З погляду культурних досліджень, медіа формують особливий тип культури не тільки локалізовано в межах масових комунікацій, а загалом проектується на весь культурний простір сучасного інформаційного суспільства. Тут теорія медіа претендує на теорію суспільства і перетворюється на особливий метод соціології, не просто соціології комунікацій, а культурології інформаційного суспільства, що представляє медіакультуру як метакультуру, що пропускає через себе усі явища суспільного життя.

Культурні дослідження досить активно залучені до аналізу медіа-культури і сьогодні є одним із головних напрямів не тільки в Британській школі, а також у США, Канаді й Австралії.

Найсуттєвіше розходження між британською і американською школами культурних досліджень полягає в тому, що британська школа більше розвивалася під ідеями марксизму і була тісно пов'язана з лівими рухами, з аналізом культури робітничого класу. Стосовно американських дослідників, то вони загалом є несприйнятливими до марксизму, але використовують марксистську традицію критики в напрямку аналізу расових і гендерних проблем, критики сучасних медіа (Н. Хомський). Американські культурні дослідження цікаві тим, що вони поєднали культурну антропологію, аналіз мас-медіа, фемінізм — методи, що в центр уваги ставлять питання ідентичності суб'єкта в індустріальному суспільстві — ідентичності національної, расової, етнічної, культурної [2].

Об'єктом культурних досліджень постає «соціальне життя суб'єктивних форм». Тому інтерпретація культури як діяльності з виробництва свідомості, «суб'єктивні форми», у які ми вкладаємо наше життя, це основна мета такого аналізу. Методи реконструкції стереотипів свідомості, закладені в культурній традиції і репрезентовані в різноманітних артефактах, стали основним інструментом культурних студій. «Соціологічні й історичні методи дослідження поступилися місцем іншим методам роботи з культурними текстами — етнографічним (якісні методи), семіотичним тощо. Не в останню чергу це виявилось пов'язане з тим, що, крім неомарксизму, свою роль у становленні парадигми культурних досліджень відіграв і французький структуралізм. Застосування методів структурної лінгвістики до вивчення ідеології дає змогу не просто виявити змістовний бік певної ідеологічної програми, а показати, як вона працює, структурується сама і структурує культурні практики. У межах парадигми культурних досліджень «культура» перестає бути «об'єктом» і стає «способом проживання», сукупністю практик, що формують ідентичність суб'єкта, класу, раси й гендеру» [2].

Культурні дослідження найкраще здійснюються у контексті критичної соціальної теорії. Наприклад, критична теорія Франкфуртської школи забезпечує методологією й важливими інструментами критичного аналізу культурні студії. Але Франкфуртська школа також має і

певні обмеження, а британські культурні дослідження часто коректують положення Франкфуртської школи і навпаки. Для культурних досліджень важливими є теоретичні нововведення постмодерністських теорій М. Фуко, Ж. Бодріяра, Ф. Джеймсона, у яких вони намагаються проаналізувати важливі аспекти сьогодення, такі як суспільство, мас-медіа і споживач, нові медіа, комунікаційні і інформаційні технології, нові форми моди й культури, нові форми влади й знання і нові способи суб'єктивності й ідентичності.

Критичний кут зору також вимагає інтерпретації культури і суспільства з погляду стосунків влади, панування і опору, а також вираження різних форм пригнічення в певному суспільстві. Критична соціальна теорія і медіакультурні дослідження передбачають розвиток нормативних поглядів, спираючись на які можна критично розглядати культурні тексти. Це потребує визначення певних цінностей і підтвердження їх у конкретних текстах.

Критичні культурні дослідження ґрунтуються на нормах і цінностях, за допомогою яких критикують тексти, артефакти і умови, які сприяють пануванню і притисненню. Вони позитивно оцінюють явища, що підтримують людську свободу, демократію, індивідуальність та інші цінності. Д. Келлнер вважає, що критичні медіакультурні дослідження також спрямовані на виявлення гегемонії і контргегемонії в текстах медіакультури: критична перспектива розглядає культуру як політичну в своїй основі, як таку, що просуває ідеологічні позиції [3, 57]. Критика стосовно культури і суспільства полягає в засудженні панування і пригноблення і позитивно оцінює опір і боротьбу проти цих сил. Це бачимо в Британських культурних дослідженнях, Франкфуртській школі, фемінізмі, певних формах постструктуралізму і критичному мультикультуралізмі. Отже, цінності опору, демократії, свободи сприймаються як позитивні норми, що використовуються для критики форм утиснення і панування. Такі цінності приймаються як конвенції, як нормативні стандарти, за допомогою яких можна критикувати конкретні приклади панування, пригноблення та ідеології. Широка сфера сучасної теорії відкидає фундаменталізм, розглядаючи концепції і норми, як соціальні конвенції, що слугують певній меті.

Такий підхід оцінює наявну культуру і суспільство як територію суперечки і постає союзником формам опору і гегемонії. Засновуючи свою політику на наявній боротьбі в соціумі, вона ставить соціальну

теорію і культурні дослідження на службу соціокультурній критиці й політиці. Більше того, критичні культурні дослідження наполегливо корегують власні методи, позиції, передбачення і постійно переглядають і розвивають їх. Критичні соціальні та культурні теорії — відкриті, гнучкі, не догматичні, але не мають жодних гарантій. Оскільки для таких досліджень характерне твердження про спірність території суспільства і культури, то критичні теорії включають в себе протилежні теорії і часто привласнюють їхній матеріал, відкидаючи власні компоненти.

Культурні дослідження є також і академічним проектом, і соціально-політичним рухом; це інтелектуальна і політична ідеологія у марксистсько-постструктуралістському змісті: письмо, текст розглядають у їхніх рамках як форму політичної практики. Культурні дослідження засновані на уявленні про те, що сучасний світ — це тотальна множинність: класова, расова, етнічна, культурна. Специфічною особливістю цього типу досліджень є заклик вивчати в основному сучасну культуру [1, 119]. Отже, культурні дослідження спрямовані на вивчення медіакультури як сфери культурних практик в медіатизованому соціокультурному середовищі.

Висновки. Культурні дослідження артикулюють критичний дискурс не лише в напрямку немарксистської парадигми. Сьогодні вони вибирають досить широку парадигму методів, структуралізм і постструктуралізм, феміністичну теорію, літературну критику, лінгвістику, антропологію, історію. Аналіз зарубіжних джерел у галузі культурних досліджень медіакультури дає змогу зробити висновок про те, що медіа в структурі сучасної культури є панівним артефактом і потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ильин И.* Постмодернизм : словарь терминов / И. Ильин. — М. : Интрада, 2001. — 384 с.
2. *Усманова А. Р.* Культурные исследования [Электронный ресурс] / А. Р. Усманова // Социологический словарь. — Режим доступа : http://mirslovarei.com/content_soc/KULTURNYE-ISSLEDOVANIIJA-11237.html.
3. *Kellner D.* Media Culture : Cultural studies, identity and politics between the modern and postmodern / D. Kellner. — London ; N. Y., 2000. — 357 p.

Одержана 26.10.2013